

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับบทบาทการเป็นสื่อกลางของรายการเพื่อคนเกษร ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 โดยผู้วิจัยได้นำแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องต่างๆ มาใช้เป็นกรอบในการการศึกษา เพื่อตอบคำถามให้ได้ว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลในการกำหนดรายการคืออะไร รูปแบบของรายการเป็นอย่างไร และสุดท้ายเพื่อชี้ลงไปให้ได้ว่ารายการเพื่อคนเกษรเล่นบทบาทใดในการเป็นสื่อกลางระหว่างภาครัฐกับประชาชน ดั่งมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบรายการโทรทัศน์
2. แนวคิดเรื่องแบบจำลองเพื่อการวิจัยทางการสื่อสารของ BRUCE H. WESTLY และ MALCOLM S. MacLEAN
3. แนวคิด ทฤษฎีเรื่องบทบาทการเป็นสื่อกลาง ของ Denis McQuail
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยมีรายละเอียดของแต่ละแนวคิด ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบรายการโทรทัศน์

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ และ นิคม ทางแดง (2528) กล่าวว่า รูปแบบ หมายถึง วิธีการและลีลาการเสนอเนื้อหาสาระ และสิ่งที่อยู่ในรายการวิทยุโทรทัศน์ ซึ่งสามารถแบ่งออกมาเป็น 12 ประเภทหลักๆ คือ

1.1 รูปแบบพูดคนเดียว หรือพูดเดี่ยว (Monologue)

เป็นรายการที่มี ผู้มาปรากฏตัวพูดคุยกับผู้ชมเพียงหนึ่งคน ส่วนมากจะมีภาพประกอบเพื่อมิให้เห็นหน้าผู้พูดตลอดเวลา รายการประเภทนี้มัก

จะเปิดรายการด้วยการที่ผู้ดำเนินรายการพูดคุยกับผู้ชมเพื่อเปิดประเด็นก่อน จากนั้นจึงมีการตัดไปชมภาพเรื่องราวต่างๆ ที่สอดคล้องกับเนื้อหา แล้วจบลง ด้วยการสรุปประเด็นของผู้ดำเนินรายการ

1.2 รูปแบบสนทนา (Dialogue)

เป็นรายการโทรทัศน์ที่คน 2 คนขึ้นไป ทำหน้าที่เป็นผู้ถามและ คู่สนทนา อาจเป็นการแสดงความคิดเห็นร่วมกัน และมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้

1.3 รูปแบบอภิปราย (Discussion)

เป็นรายการโทรทัศน์ที่มีผู้ดำเนินการอภิปรายหนึ่งคน บอกรับ ประเด็นหรือคำถามให้ผู้ร่วมอภิปรายตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แต่ไม่ควรเกิน 4 คน โดยผู้เข้าร่วมอภิปรายแต่ละคนจะแสดงความคิดเห็นของตนเองต่อประเด็น ต่างๆ โดยอาจเสริมหรือแย้งกันก็ได้ เช่น รายการสนทนาปัญหาบ้านเมือง

1.4 รูปแบบสัมภาษณ์ (Interview)

เป็นรายการโทรทัศน์ที่มีผู้สัมภาษณ์ และผู้ถูกสัมภาษณ์ คือ วิทยากรมาสนทนากัน โดยให้ผู้ดำเนินรายการสัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการ ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าให้ฟัง

ผู้สัมภาษณ์จะต้องเตรียมคำถามไว้เป็นชุดๆ เพื่อให้สามารถ “ยิง” คำถามได้อย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งสามารถปรับคำถามให้เข้ากับการ เปลี่ยนแปลงเนื้อหาของวิทยากรได้

1.5 รูปแบบเกมหรือการตอบปัญหา (Quiz Program)

เป็นรายการโทรทัศน์ที่จัดให้มีการแข่งขันระหว่างคนหรือกลุ่มของ ผู้ที่เข้าร่วมรายการด้วยการเล่นเกมหรือตอบปัญหา ฝ่ายชนะก็จะได้รับรางวัล

ใหญ่ ฝ่ายแพ้กี้จะได้รางวัลปลอบใจ รางวัลจะมากหรือน้อยแค่นั้นขึ้นอยู่กับ
กติกาของเกม นอกจากนี้ อาจมีเกมหรือการตอบปัญหาในรายการที่เปิดโอกาส
ให้ผู้เข้าชมรายการร่วมสนุกด้วยก็ได้ โดยมีการแจกรางวัลให้เช่นเดียวกัน

1.6 รูปแบบสารคดี (Documentary Program)

เป็นรายการโทรทัศน์ที่เสนอเนื้อหาสาระด้วยภาพและเสียง
บรรยายตลอดรายการ โดยไม่มีพิธีกร ผู้ดำเนินรายการหรือผู้คนมาพูดคุยกัน
โดยทั่วไปรายการสารคดีสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1.6.1 สารคดีเต็มรูป

จะเป็นการดำเนินรายการด้วยภาพตลอด อาจมีการ
ถามความเห็นของผู้เกี่ยวข้องบ้างแต่สั้น ไม่เกินครึ่งละ 1 นาที
อาจจะเสนอคนเดียวกันได้หลายครั้ง และรายการเดียวอาจมีผู้ให้
ความคิดเห็นหลายคน แต่รายการส่วนใหญ่จะเสนอภาพที่เป็น
กระบวนการหรือเรื่องราวธรรมชาติโดยไม่มีผู้ดำเนินรายการ หรือ
Host (เจ้าภาพในรายการ)

1.6.2 กึ่งสารคดีกึ่งพูดคนเดียว (Semi – documentary)

เป็นรายการโทรทัศน์ที่มีผู้ดำเนินรายการทำหน้าที่เดิน
เรื่องพูดคุยกับผู้ชม และให้เสียงบรรยายตลอดรายการ โดยมี
ผู้ดำเนินรายการปรากฏตัวตอนต้น ตอนกลางเท่าที่จำเป็น และ
ตอนสรุปรายการ นอกจากนั้นเป็นภาพแสดงเรื่องราวหรือ
กระบวนการตามธรรมชาติ อาจมีตัวแทนไปสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง
เข้ามาแทรกเพื่อเสริมความคิดเห็นได้ ผู้ดำเนินรายการอาจพูดใน
สตูดิโอ หรือพูดในสถานที่ถ่ายทำภายนอกก็ได้

1.7 รูปแบบละคร (Drama)

เป็นรายการที่เสนอเรื่องราวต่างๆ ด้วยการจำลองสถานการณ์เป็น
ละคร มีการกำหนดผู้แสดง จัดสร้างฉาก แต่งตัวและแต่งหน้าให้สมจริงสมจัง

และใช้เทคนิคการละครเพื่อเสนอเรื่องราวให้เหมือนจริงมากที่สุด ใช้ได้ทั้งรายการบันเทิงและรายการเพื่อการศึกษา

1.8 รูปแบบสารละคร (Docu – drama)

เป็นรายการที่ผสมผสานรูปแบบสารคดีเข้ากับรูปแบบละคร หรือการนำละครมาประกอบรายการที่เสนอสาระบางส่วน มิใช่เสนอเป็นละครทั้งรายการ แต่จะเป็นการให้การศึกษา ความรู้และแนวคิดในเรื่องที่เสนอ เช่น ด้านนิติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ทั้งนี้ จะต้องมีผู้ดำเนินรายการสรุปการอภิปราย หรือขยายสาระที่ดูจากส่วนที่เป็นละครเสมอ

การนำเสนอละครในรายการที่มุ่งให้สาระมี 4 แนว คือ

- 1.8.1 นำเรื่อง ละครที่ใช้นำเรื่องมักเป็นละครที่เก็บประเด็นสำคัญต่างๆ ไว้ เพื่อจะให้ผู้ดำเนินรายการยกมาใช้อธิบายในตอนหลัง
- 1.8.2 เป็นตัวอย่าง จะใช้ละครมาแสดงเรื่องราวที่ได้อธิบายไปแล้วเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น
- 1.8.3 ขยายประเด็นหรือแนวคิด เป็นการนำละครมาเสนอให้เป็นประเด็นบางอย่างที่จะทำได้ดีและมีความชัดเจนมากกว่าการพูดให้ฟังเฉยๆ
- 1.8.4 สรุปประเด็น เป็นการนำละครมาสรุปเรื่องราวที่ได้มีการพูดถึงไปแล้ว การเสนอสาระด้วยละครมีประโยชน์มากในรายการให้ความรู้ เพราะจะทำให้ผู้บริโภคนึกเกิดความเข้าใจและรู้สึกเพลิดเพลินได้ดีกว่ารายการสนทนาหรือการพูดบรรยายให้ฟัง

1.9 รูปแบบสาริตและทดลอง

เป็นรายการที่เสนอ "วิธีทำ" สิ่งหนึ่งสิ่งใด เพื่อให้ผู้ชมได้แนวทางที่จะนำไปใช้จริง เช่น รายการปรุงอาหาร รายการเลี้ยงสัตว์ รายการประดิษฐ์งานฝีมือต่างๆ เป็นต้น

1.10 รูปแบบเพลงและดนตรี

รายการเพลงและดนตรี ซึ่งอาจเป็นรายการแสดงคอนเสิร์ตสด หรือเป็นเทปบันทึกการแสดงคอนเสิร์ตก็ได้ นอกจากนี้ อาจเป็นรายการที่เปิด มิวสิควิดีโอก็ได้ ซึ่งถือเป็นรายการเพลงที่ได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน

1.11 รูปแบบนิตยสาร

รูปแบบนิตยสารมาจาก “Magazine Program” หมายถึง รายการโทรทัศน์ที่เสนอหลายประเด็น หลายรส และหลายรูปแบบในรายการ เดียวกัน โดยใส่ไว้เป็นชุดๆ เช่น อาจเริ่มรายการด้วยเพลง ตามด้วยพิธีกร พูดคุยถึงเรื่องน่ารู้สักเรื่อง ตามด้วยการเล่นเกม กลับไปฟังเพลงหนึ่งเพลง สลับด้วยการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ ตามด้วยละครสั้นเบาสมองสักเรื่อง ฯลฯ เรียกว่าเป็นรายการที่มีความหลากหลายในรูปแบบ สาระ และวิธีการนำเสนอ เช่นเดียวกับนิตยสารที่มีหลายเรื่องหลายรสในเล่มเดียวกัน

1.12 รูปแบบการถ่ายทอดสด (Live Program)

เป็นรายการที่ถ่ายทอดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เช่น กีฬา กรีฑา งานมหกรรมหรืองานราชพิธีต่างๆ รายการถ่ายทอดสดมักจะเริ่มรายการจาก ก่อนเริ่มพิธีหรือเหตุการณ์ โดยมีผู้บรรยายเหตุการณ์เสนอเรื่องราวต่างๆ เมื่อ เริ่มเหตุการณ์แล้วก็เสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้นตามลำดับก่อนหลังทั้งภาพและ เสียง โดยมีผู้บรรยายคอยพูดเชื่อมเหตุการณ์ให้ผู้ชมได้ทราบความเป็นไป โดยเฉพาะการเชื่อมในขณะที่ภาพที่ปรากฏไม่มีเสียงออกมา ทั้งนี้ เพื่อมิให้ เกิดความเจียบในโทรทัศน์ การถ่ายทอดสดที่พบบ่อยมากในเมืองไทย คือ ถ่ายทอดฟุตบอล หรือกีฬาประเภทอื่นต่างๆ และพิธีกร

ทั้งหมดนี้คือการจำแนกรายการตามรูปแบบรายการ นอกจากนั้น เรายังสามารถ จำแนกรายการตามสถานที่จัดรายการได้ด้วย โดยจำแนง รังสิกุล (2530) ได้กล่าวไว้ว่า รายการที่ จำแนกตามสถานที่จัดมีรายการในห้องส่งและรายการนอกห้องส่ง

1. รายการในห้องส่ง

รายการในห้องส่ง หรือ studio programme หมายถึง รายการอะไรก็ได้ที่จัดส่งออกอากาศจากห้องส่ง เช่น รายการเสนอข่าว รายการแข่งขันเกมต่างๆ เป็นต้น ถึงแม้ว่าเวลานี้รายการจะอัดเทปโทรทัศน์เอาไว้ก่อนแล้วจึงนำออกอากาศ ก็ควรจะถือว่าเป็นรายการในห้องส่ง เพราะอัดเทปก็อัดในห้องส่งนั่นเอง

อย่างไรก็ดี รายการในห้องส่งที่เป็นรายการสดมีอยู่น้อย และบางรายการที่จัดพิเศษ อาจจะเป็นรายการสดในห้องส่ง แต่มีการถ่ายทอดเหตุการณ์หรือการแสดงนอกห้องส่งจากทางไกลส่งเข้ามาผสมกับรายการในห้องส่งที่กำลังดำเนินอยู่ก็ได้ ทำให้กลายเป็นรายการผสม คือเป็นทั้งรายการในห้องส่งและนอกห้องส่ง

2. รายการนอกห้องส่ง

รายการนอกห้องส่งอังกฤษใช้ว่า outside broadcast ส่วนอเมริกันชอบใช้คำว่า remote ซึ่งหมายถึงว่าไกลออกไป บางทีก็เรียกกันเป็นคำผสมอื่นๆ อีก เช่น outside pick-up และ remote pick-up นอกจากนี้พวกวิศวกรอเมริกันยังมีคำสแลงใช้เรียกรายการที่ถ่ายทอดนอกห้องส่งว่าเนโม (NEMO) ซึ่งย่อมาจากคำหน้าของวลีว่า Not Emanating from Main Office แปลว่า ไม่ได้ออกมาจากที่ทำการใหญ่

รายการถ่ายทอดจากนอกห้องส่ง โดยเฉพาะถ่ายทอดเหตุการณ์พิเศษที่เรียกว่า special events เป็นรายการขึ้นหน้าขึ้นตาและเป็นพลังยิ่งใหญ่ของโทรทัศน์ นอกห้องส่งอาจจะมาจากภายในประเทศหรือจากนอกประเทศก็ได้ อย่างเช่น การรับรายการถ่ายทอดมนุษย์อวกาศอเมริกันลงเหยียบดวงจันทร์ นับได้ว่าเป็นรายการนอกห้องส่งที่มาไกลที่สุดในประวัติศาสตร์

อย่างไรก็ตาม จำนวน รั้งสิกุล (2530) ยังได้จำแนกรายการตามสิ่งที่ใช้ผลิตรายการ

ไว้ดังนี้

1. รายการสด

รายการสดหรือ live programme ที่จัดทำในห้องส่งในปัจจุบันนี้ เหลืออยู่น้อย เพราะแม้แต่การเสนอข่าวประจำวันซึ่งเคยเป็นรายการสดเกือบจะเป็นประเพณี เวลานี้บางสถานียังให้บันทึกเทปโทรทัศน์ล่วงหน้าไว้ก่อน ใกล้เคียงกับเวลาที่จะเปิดออกอากาศเสียอีก

2. รายการภาพยนตร์และเทปโทรทัศน์

รายการโทรทัศน์ที่ไม่สดก็คือ รายการที่บันทึกลงแผ่นฟิล์ม ภาพยนตร์และเทปโทรทัศน์ (filmed or taped)

รายการบันทึกทั้งที่ถ่ายทำเป็นภาพยนตร์และเทปโทรทัศน์ บางทีก็เรียกกันว่า รายการอัดกระป๋อง (canned programme)

รายการบางอย่างจัดทำเหมือนเป็นรายการสดแต่มีการถ่ายเทปไว้ด้วย บางทีก็เรียกกันเล่นๆ ว่า รายการสดอัดเทป (live on tape)

3. รายการผสม

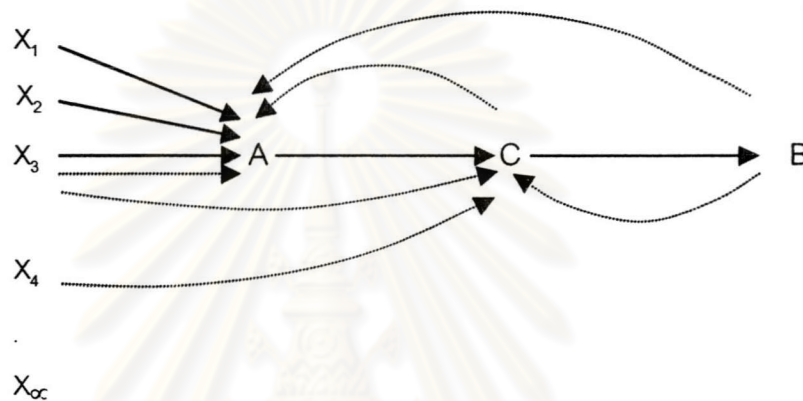
รายการผสมในที่นี้ หมายถึง รายการที่มีทั้งส่วนที่ออกอากาศสดๆ และส่วนที่บันทึกไว้เป็นภาพยนตร์หรือเทปโทรทัศน์ แล้วนำรายการทั้ง 2 ส่วนนั้นมาตัดต่อ หรือสอดแทรก (insert) ผสมกันเพื่อให้ได้รายการที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น มีเนื้อหาและรายละเอียดของภาพและเสียงตามที่ต้องการ

ทั้งหมดเป็นการจำแนกรูปแบบรายการโทรทัศน์ ซึ่งเราจะใช้เป็นกรอบสำหรับการนำไปศึกษาวิเคราะห์รายการเพื่อคนเกษตรต่อไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. แนวคิด เรื่องแบบจำลองเพื่อการวิจัยทางการสื่อสารของ BRUCE H. WESTLEY และ MALCOLM S. MacLEAN

แนวคิดนี้จะแบ่งแบบจำลองออกเป็น 4 รูปแบบ แต่เนื่องจาก 3 รูปแบบแรกนั้น ไม่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะทำการศึกษา จึงไม่ขอนำมากล่าวถึง ณ ที่นี้ หากจะขอกล่าวถึงแบบจำลองในรูปแบบสุดท้าย ซึ่งมีสื่อมวลชนเข้ามาเป็นส่วนประกอบในแบบจำลอง โดยรายละเอียด มีดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.1 แสดงแบบจำลองเพื่อการวิจัยทางการสื่อสารของ WESTLEY และ MacLEAN

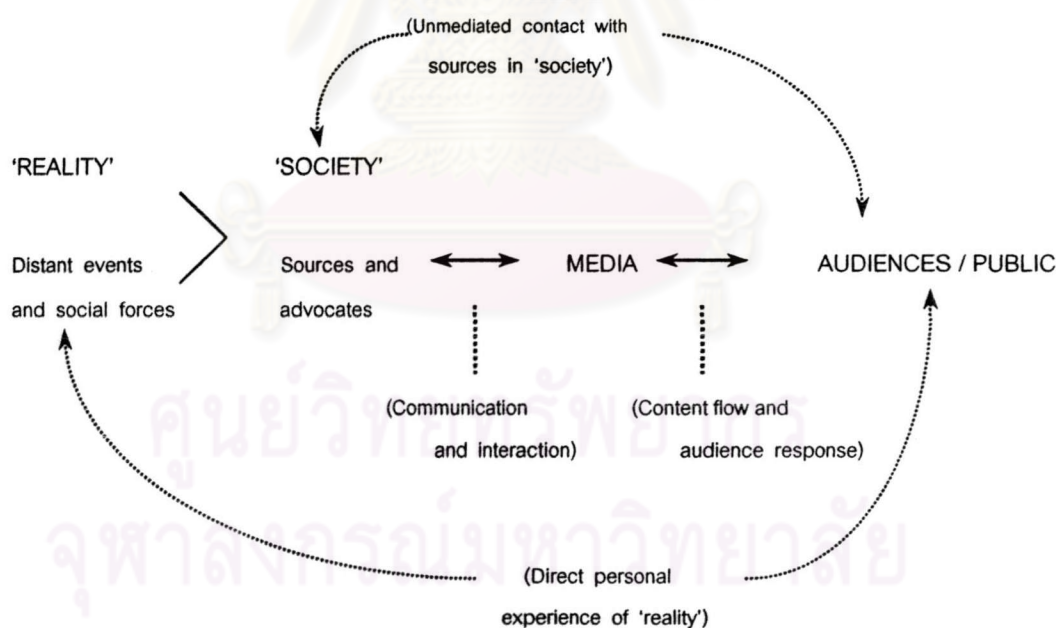
X	แทน	วัตถุ หรือ เหตุการณ์
A	แทน	ตัวตั้งตัวตี (advocacy)
C	แทน	สื่อมวลชน
B	แทน	ผู้รับสารมวลชน

ซึ่งบทบาทหน้าที่ทั้ง 3 ตัวที่อยู่ในระบบนี้ มีความหมายดังนี้

- The advocacy role หรือ A คือบทบาทตัวตั้งตัวตี ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการพยายามต่อสู้ดิ้นรนเพื่อมีอิทธิพลเหนือประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม ในการสื่อสารมวลชน การเล่นบทบาทของ A นี้ อาจจะมาจกแหล่งที่มีจุดประสงค์โดยตรง (purposive sources) ก็ได้ เช่น พรรคการเมือง, แผนกประชาสัมพันธ์ของบริษัท หรือบางคนในองค์กรสื่อเอง เป็นต้น

- The channel role หรือ C คือบทบาทการเป็นช่องทาง (หรือสื่อกลาง) ซึ่งจะมีลักษณะของวัตถุประสงค์ที่ต้องการสื่อออกมาน้อยกว่า บทบาทของ A โดยความมุ่งหมายของ C นี้ เพียงแค่ต้องการจัดหาข้อมูลต่างๆ ให้แก่สาธารณชน และเป็นสื่อกลางระหว่าง A กับประชาชนเท่านั้น ปกติแล้วผู้ที่แสดงบทบาทนี้ก็คือ นักหนังสือพิมพ์ (journalist) ในองค์กรสื่อสารมวลชน ซึ่งไม่ต้องเพิ่มเติมความคิดเห็นส่วนตัวลงไปในกระบวนการสื่อสาร เป็นแต่เพียงนำข้อเท็จจริงต่างๆ มาสรุปเท่านั้น
- The behavioral role หรือ B ซึ่งก็คือสมาชิกของสังคม อันได้แก่ ผู้อ่าน, ผู้ชม และผู้ฟัง

โดย Denis McQuail (2000 : 68) ได้ทำการดัดแปลงแบบจำลองเพื่อการวิจัยทางการสื่อสารของ WESTLEY และ MacLEAN เพื่อแสดงให้เห็นว่าสื่อมวลชนเป็นสื่อกลางระหว่างประสบการณ์ของแต่ละบุคคลและสถาบันทางสังคม รวมถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเอาไว้ดังนี้

แผนภาพที่ 2.1 แสดงแบบจำลองเพื่อการวิจัยทางการสื่อสารของ WESTLEY และ MacLEAN ที่ดัดแปลงโดย McQuail (2000)

โดยที่กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกันทั้งหมดนี้ จะมีความสัมพันธ์กันอย่างไรในบริบทของความเป็นจริงที่เกิดขึ้น คงต้องทำการศึกษากันไป เพื่อนำมาเทียบเข้ากับแบบจำลองนี้ และนำมาสร้างเป็นความเข้าใจในอนาคต

3. แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับบทบาทการเป็นสื่อกลางของ Denis McQuail

Denis McQuail (2000 : 66) ได้อุปมาถึงบทบาทการเป็นสื่อกลางต่างๆ ของสื่อมวลชนเอาไว้ดังนี้

- ทำหน้าที่เป็นดัง “หน้าต่าง” (window)
เพื่อเปิดวิสัยทัศน์ในเหตุการณ์และประสบการณ์ต่างๆ ให้กว้างขึ้น และทำให้เราเห็นความเป็นไปต่างๆ ของพวกเราเอง โดยปราศจากการแทรกแซงอื่นใดที่เข้ามารบกวน
- ทำหน้าที่เป็นดัง “กระจก” (mirror)
ที่สะท้อนเหตุการณ์ต่างๆ ในสังคมของเราและสังคมโลกอย่างตรงไปตรงมา แม้ว่าสิ่งนั้นจะเป็นภาพลักษณ์ที่ถูกบิดเบือนไปก็ตาม
แง่มุมและทิศทางของบทบาทกระจกสะท้อนนี้จะถูกตัดสินโดยบุคคลอื่น ซึ่งเรามักจะไม่ค่อยมีอิสระในการมองหว่าอะไรคือสิ่งที่เราต้องการ
- ทำหน้าที่เป็นดัง “ตัวกรอง” (filter) หรือ “นายทวารข้าวสาร” (gatekeeper)
บทบาทนี้จะทำการคัดเลือกชิ้นส่วนประสบการณ์ขึ้นมา ด้วยความสนใจพิเศษที่ใกล้เคียงกับมุมมองและเสียงวิพากษ์วิจารณ์ทั่วไป (คือสนใจสิ่งที่อยู่ในกระแสสังคม) ไม่ว่าจะด้วยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม
- ทำหน้าที่เป็นดัง “ป้ายบอกทาง” (signpost) หรือ “ผู้ชี้แนะแนวทาง” (guide) หรือ “ผู้ตีความ” (interpreter)

เป็นการชี้ทางและสร้างความหมายให้กับสิ่งที่ประเด็นปัญหา หรือ เหตุการณ์ย่อยๆ ที่แตกออกมาจากเหตุการณ์ใหญ่

- ทำหน้าที่เป็นดัง “การสัมมนา” (forum) หรือ “เวทีสำหรับโต้วาที” (platform) เป็นการนำเสนอข้อมูลและความคิดเห็นไปยังผู้รับสาร ซึ่งบ่อยครั้งมักจะมี การตอบสนอง (response) หรือปฏิกิริยาตอบกลับ (feedback) จากผู้รับสาร ได้ด้วย
- ทำหน้าที่เป็นดัง “ผู้สนทนา” (interlocutor) คือการให้ข้อมูลกับคู่สนทนา ผู้ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งต่อข้อมูลเหล่านี้เท่านั้น แต่ยังให้การตอบสนองต่อคำถามด้วย ในปฏิกิริยาที่โต้ตอบนี้ (a quasi – interactive way)

ซึ่งบทบาทต่างๆ เหล่านี้เราสามารถนำมาเป็นกรอบเพื่อใช้ประเมินบทบาทหน้าที่การ เป็นสื่อกลางที่แท้จริงของรายการเพื่อคนเกษตรได้ว่า รายการได้เล่นบทบาทใดบ้าง ซึ่งอาจจะผสม คละเคล้ากันไปก็ได้ คงเป็นเรื่องที่ต้องทำการศึกษาต่อไป

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อุทัยวรรณ อินทร์โต (2534) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การให้บริการข่าวสารการ เกษตรผ่านสื่อโทรทัศน์” โดยวิเคราะห์รายการ “ข่าวเกษตรกร” และรายการ “ข่าวเกษตรดินดำ น้ำขุ่น” พบว่า ทีมผู้ผลิตรายการใช้กรอบแห่งนโยบายองค์กรผู้ผลิต วัตถุประสงค์ของรายการ ผลประโยชน์ของผู้สนับสนุนรายการ และทีมงานผู้ผลิต เป็นแนวทางในการปฏิบัติ บัณฑิตต่างๆ ที่ มีส่วนเกี่ยวข้องในการผลิตรายการจึงมีส่วนในการกำหนดโครงสร้างเนื้อหา และรูปแบบรายการ

จากการวิจัยพบว่า ผู้สนับสนุนรายการเป็นบัณฑิตหนึ่งที่ทีมผู้ผลิตต้องคำนึงใน การเลือกสรรข่าวสารที่จะนำเสนอต่อสาธารณชน โดยพยายามหลีกเลี่ยงการทำข่าวใดๆ ที่อาจส่ง ผลทางลบให้กับผู้สนับสนุนรายการ แต่จะเลือกหรือพิจารณาประเด็นข่าวสารทางการเกษตร ที่ จะช่วยเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีให้กับองค์กรผู้สนับสนุนรายการ ทั้งนี้เพราะผู้สนับสนุนรายการ

เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้รายการข่าวสารการเกษตรสามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น จึงเป็นลักษณะที่ทั้งสองฝ่าย คือผู้ผลิตรายการและผู้สนับสนุนรายการต้องพึ่งพาและเกื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยมีลักษณะแลกเปลี่ยนระหว่างเงินเพื่อการผลิตรายการกับการเผยแพร่ข้อมูล ซึ่งความสัมพันธ์นี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์แบบ Bargaining หรือการประสานประโยชน์ซึ่งกันและกัน

จากการวิจัย สรุปได้ว่า ผลการให้บริการข่าวสารการเกษตรผ่านสื่อโทรทัศน์ มีลักษณะการให้และรับส่งข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพทางการเกษตรมากกว่าการคำนึงถึงผลประโยชน์ต่อกลุ่มเกษตรกรเป็นสำคัญ

นพวรรณ ดิษฐรัมย์ (2540) ศึกษา “การวิเคราะห์เทคนิคการสร้างความหมายในรายการความรู้ขนาดสั้นทางโทรทัศน์” พบว่า รายการความรู้ขนาดสั้นทางโทรทัศน์ส่วนใหญ่ไม่ได้เสนอความหมายที่เป็นสาระความรู้แก่ผู้ชมเพียงอย่างเดียว แต่กลับมีการสร้างความหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสินค้าและบริการของผู้สนับสนุนรายการค่อนข้างมาก

สำหรับการสร้างความหมายเรื่องหน่วยงานในรายการประเภทสังคมและรายการความรู้ทั่วไปนั้นพบว่า มีการสร้างความหมายแฝงเพื่อประชาสัมพันธ์ให้ผู้ชมเข้าใจถึงลักษณะการดำเนินงานของหน่วยงานเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่หน่วยงาน ซึ่งพบว่า หน่วยงานส่วนใหญ่มักเป็นหน่วยงานของภาครัฐซึ่งมีการดำเนินงาน กิจกรรม และโครงการต่างๆ ที่ทำขึ้นเพื่อประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมอยู่แล้ว การที่ผู้ชมได้ชมรายการที่มีเนื้อหาเหล่านี้จึงเป็นการเพิ่มพูนความรู้เรื่องหน่วยงาน และทราบถึงโครงการที่เป็นประโยชน์

ประพิม คล้ายสุบรรณ์ (2541) ทำการวิจัยเรื่อง “ระบบอุปถัมภ์กับวิชาชีพนิยมของผู้ผลิตรายการสารคดีสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของระบบอุปถัมภ์ที่มีต่อการทำงานตามวิชาชีพนิยมของผู้ผลิตรายการสารคดีสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์ ผลการวิจัยพบว่า

1. ระบบอุปถัมภ์มีอิทธิพลต่อการทำงานตามวิชาชีพนิยมของผู้ผลิตรายการสารคดีสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์ในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตรายการ ตั้งแต่การวางแผนการผลิต ก่อนการผลิตรายการ การผลิตรายการ และหลังการผลิตรายการ ในรายการประเภทรับจ้างผลิตมากกว่าประเภทผลิตเอง

2. อุดมการณ์ทางวิชาชีพของเจ้าของกิจการบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์มีบทบาทในการส่งเสริมหรือบั่นทอนอิทธิพลของผู้อุปถัมภ์รายการ ซึ่งในสถานการณ์การแข่งขันที่องค์กรสื่อมวลชนถูกทำให้เป็นพาดพิงมากขึ้น อิทธิพลของระบบอุปถัมภ์มีแนวโน้มว่าจะได้รับการส่งเสริมจากบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์มากขึ้น

3. นักวิชาชีพสื่อสารมวลชนที่ไม่ได้เป็นเจ้าของกิจการบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์ไม่มีเสรีภาพในการทำงานตามวิชาชีพนิยมและขาดอำนาจในการต่อรองกับผู้บริหารของบริษัทผลิตรายการโทรทัศน์และผู้อุปถัมภ์รายการ

ซึ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจะได้นำไปช่วยเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย เรื่อง บทบาทการเป็นสื่อกลางของรายการเพื่อคนเกษตร ต่อไป

สรุปการนำแนวคิดและทฤษฎีมาใช้ในการวิจัย

ในการวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามเรื่อง บทบาทการเป็นสื่อกลางของรายการเพื่อคนเกษตร ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำความเข้าใจให้ได้เสียก่อนว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลในการกำหนดรายการเพื่อคนเกษตรคืออะไร และปัจจัยเหล่านี้ได้ส่งผลต่อทั้งรูปแบบการนำเสนอและเนื้อหารายการอย่างไร ซึ่งทั้งสองส่วนจะทำให้เข้าใจได้ดียิ่งขึ้นว่าทำไมรายการเพื่อคนเกษตรจึงต้องเล่นบทบาทสื่อกลางที่สนับสนุนความต้องการของภาครัฐ

สำหรับเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรายการเกษตร ผู้วิจัยได้นำแนวคิดแบบจำลองเพื่อการวิจัยทางการสื่อสารของ BRUCE H. WESTLEY และ MALCOLM S. MacLEAN ที่ดัดแปลงโดย Denis McQuail (2000 : 68) เข้ามาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เพื่อให้เข้าใจว่าปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดรายการเกษตร นอกเหนือจากผู้สนับสนุนรายการ และทีมงานผู้ผลิต ที่ผู้วิจัยสันนิษฐานแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นใดอีกหรือไม่ รวมทั้งใช้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแบบอ้างอิงให้เข้าใจว่าปัจจัยที่อิทธิพลการกำหนดรายการเข้ามามีผลต่อเนื้อหารายการได้อย่างไร

ในขณะเดียวกัน แนวคิดเรื่องรูปแบบรายการโทรทัศน์ก็จะทำให้ทราบได้ว่า รายการ
เพื่อคนเกษตร มีการนำเสนอในรูปแบบใด

นอกจากนั้น แนวคิดแบบจำลองเพื่อการวิจัยทางการสื่อสารของ BRUCE H.
WESTLEY และ MALCOLM S. MacLEAN และแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับบทบาทการเป็น
สื่อกลางของ Denis McQuail ก็ทำให้สามารถวิเคราะห์บทบาทการเป็นสื่อกลางของรายการ
เพื่อคนเกษตรได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ว่ารายการนั้นเล่นบทบาทเป็นตัวแทนในการเผยแพร่ข้อมูลจาก
ภาครัฐไปสู่ประชาชนจริงหรือไม่

เพราะฉะนั้น แนวคิดทั้งหมดในงานวิจัยนี้ จึงช่วยให้เราเห็นภาพได้ว่า ปัจจัยที่มี
อิทธิพลต่อการกำหนดรายการเพื่อคนเกษตรนั้น มิใช่มีเพียงผู้สนับสนุนรายการ และผู้ผลิต
รายการเท่านั้น แต่ยังมีปัจจัยอื่นมาประกอบอีกหลายปัจจัย และปัจจัยเหล่านี้ก็มีผลต่อรูปแบบ
การนำเสนอและเนื้อหาของรายการด้วย ซึ่งงานวิจัยจะบอกได้ด้วยว่ารายการมีรูปแบบการ
นำเสนออย่างไร และมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องอะไร โดยทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรายการ
รวมถึงรูปแบบการนำเสนอและเนื้อหาของรายการ มีผลให้บทบาทการเป็นสื่อกลางของรายการ
เพื่อคนเกษตร เป็นลักษณะของตัวแทนในการเผยแพร่ข้อมูลจากภาครัฐไปสู่ประชาชน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย